

SZOMBATHI JÁNOS: MAGYAR ATHENAS TOLDALÉKJA

TORBÁGYI TIBORNÉ

Bod Péter 1766-ban megjelent *Magyar Athenasa* irodalomtörténetírásunk úttörő munkái közé tartozik. Adatai sok esetben ma is forrásértékűek. Külön érdeme magyar nyelvű volta, s az, hogy Erdély határait átlépve az egész Magyarországra kiterjesztette vizsgálódásait. Bod arról írt, amit saját maga is látott, olvasott, mégis — lexikonának minden érdemét elismerve — meg kell állapítanunk, hogy vannak hiányosságai, tévedései, s akadt pótolnivalója a kolozsvári Szathmári Pap Mihálynak, vagy a győri Szerencsi Nagy Istvánnak, aki nem sokkal Bod *Magyar Athenasának* megjelenése után hozzákezdett annak bővítéséhez. Újra kiadását is tervbe vette, de 1789-ben bekövetkezett halála megakadályozta ebben.¹

1966-ban a Tiszáninneni Egyházkerület Nagykönyvtára (Sárospatak) birtokába került egy tizenhat munkát tartalmazó kézirat-colligatum, melynek legfigyelemreméltóbb darabja a *Magyar Athenas Toldalékja* címet viseli. Szerzője Szombathi János pataki tanár, könyvtáros.²

Szombathi János érdekes, de mondhatnánk teljesen ismeretlen alakja irodalom-és kultúrtörténetünknek. 1749. október 8-án született Rimaszombatban. Pataki, majd utrechti tanulmányai után három évig magántanítóskodott, majd 1782-ben a pataki iskola előjárói az elhunyt Szentesi János helyébe Szombathit hívták meg a „Törvény, História és Ékesen-szóllás Tanítójának”³. 1783. január 14-én iktatták be, s ettől kezdve negyven évig, élete utolsó napjáig Patak tanára volt. Már 1783-ban a kollégiumi bibliotheca inspektora, főkönyvtárosa lett. A könyvtár régiségekben, kéziratokban akkor is rendkívül gazdag anyaga keltette fel Szombathiban az érdeklődést későbbi kutatási területei iránt, s ekkor kezdte meg hangyaszorgalmú polihisztorként azt a sok irányba elágazó, filológushoz méltó pontosságú adatgyűjtést, mely mindvégig legjellemzőbb vonása volt munkásságának. Foglalkozott irodalomtörténettel, írt nyelvészeti tanulmányokat, maradtak ránk történeti vonatkozású munkái, érdekelte a néprajz, a numizmatika, ő írta meg a pataki kollégium — máig is használatos — történetét, kiadta Comenius *Orbis pictus*át, a kollégium könyvtárában pedig felbecsülhetetlen értékű munkát végzett a könyvállomány gyarapítása érdekében. „Soha még Patakon nem volt Professor, kinek a Bibliotheca annyit köszönhetett volna, mint neki, s ő vala az, a ki az innepekre kijáró Deákoknak meghagyta, hogy a falusi Prédikátoroknak könyves almáriomaikat s gerendáikat vizsgálják meg, s azoktól a régibb Magyar könyveket, akármik légyenek, ha kalendáriomok, Imádságos és Énekes könyvek is,

¹ Bod Péter Athenasának eddig ismeretlen toldaléka 1786-ból. Közli: Harsányi István. ITK. 1928. 81—95. l.

² Szombathi János: *Magyar Athenas Toldalékja*. Kézirat. Tiszáninneni Egyházkerület Nagykönyvtára, Sárospatak. Kt. 4369,11. Valamennyi — egyéb forrás feltüntetése nélkül szereplő — Szombathi-idézet a jelzett kéziratból van.

³ Magyar Hírmondó. 1782. 60. levél. 479. p.

pénzen vagy ajándékban, megvásárolják; s az a nagy kincs, a mit e részben Patak bir, az ő teremtménye.” — írja a régi magyar könyvek gyűjtőjéről Kazinczy.⁴

Pontos feljegyzéseket vezetett a beszerzésekről, s könyvtármányán belül külön tartott számon egy Bibliotheca Hungaricát, mely már az 1788-as katalógus szerint is ritka értékű darabokkal dicsekedhetett.

A Sárospataki Nagykönyvtár számos Szombathitól származó kéziratot őriz, ezek számához viszonyítva nyomtatásban megjelent munkája kevés. Életének, egyéniségének behatóbb tanulmányozása arra enged következtetni, hogy ezt a munkáját sem szánta kiadásra, valószínűbb, hogy mint historia litterariát tanító tanár és könyvtáros, saját munkájának megkönnyítésére gyűjtögette feljegyzéseit. (Kazinczy írja róla: „... félénk volt nyomtatásban kimondani vélekedését, s nyomtatóját kifárasztá, midőn Magyar-Históriai Kézikönyvét sajtó alá eresztette.”⁵)

A *Magyar Athenas Toldalékja* című munkája jellegében, felépítésében Bod Péter *Athenasát*⁶ követi. Lényegében Bod ismereteit kiegészítő munka ez, de elszórtan tartalmaz helyesbítéseket Horányi⁷, Weszprémi⁸ és az erdélyi Benkő József⁹ műveihez is. Szombathi — akinek fő erőssége az adatgyűjtés — ritkán értékel, véleményét csak itt-ott engedi előtörni, többnyire csupán életrajzi vagy bibliográfiai adatokat pótol, vagy Bod által egyáltalán nem említett írókat, történészeket jegyez fel.

A kézirat első részében hatvan név szerepel: irodalmárok, a tudománytörténet kiemelkedő alakjai, az egyházi élet neves emberei, továbbá négy „*nevetlen*” könyv.

A kézirat második felében egy újabb abc-rendbe szedett névsort állított össze Szombathi, ez részben az előzőben már felsorolt szerzőket tartalmazza, de huszonhat újabb nevet is feljegyzett ide, az első változathoz hasonló jellegű pótlásokkal.

Első adatai Aszalós Mihályra vonatkoznak:

„Hazájára nézve vólt Göntzi fi. Tanult a S. Pataki Kollégiomban, azután a Marburgi Akadémiában, a’hol laktában irt egynehány Fő Uri emberek, ugymint Rákóczi György, Rákóczi Sigmond, Zólyomi és egynehány Professorok s Papok tisztességekre, uj esztendői Deák verseket, mellyek kinyomatattattak ilyen titulus alatt:

Calathus Strenarum hortensium, Symbolicarum et poeticarum. Marburg 1618. 4r. [RMK. III. 1222.]

Már ma igen ritkán fordul elől. Megvagyon a Pataki Colleg. Bibliothecájában.” S valóban ritka, mert Szabó Károly is mindössze négy példányról tudott, Bod Péter pedig nem ismerte Aszalós Mihályt.

Ezt követően rövid bejegyzéssel következik Balajthy Máté, — utalással *Institutiones arithmeticae numericae*, ... (Agriae, 1765.) című művére — Bányai Istvánnál feljegyzí a Bod Péter által nem említett *Supremum pietatis munus* (Kolozsvár 1748.) című, Szathmári Paksi Mihály felett mondott halotti beszédet. Beythe Istvánnal kapcsolatban már érdekes problémát vet fel:

„Beite István. Vid. Horányi. A’ Magyar Füves Könyv mindenestül Beyte Istvánnak tulajdonittatik. Ki is ir belőle egy példát a’ Méh fünek hasznairól Weszprémi

⁴ Tudományos Gyűjtemény. 1824. XI. köt. 58. l.

⁵ Tudományos Gyűjtemény. 1824. XI. köt. 58. l.

⁶ Bod Péter: *Magyar Athenas*. 1766. A továbbiakban Szombathi valamennyi Bod-hivatkozása innen értendő.

⁷ Horányi Elek: *Memoria Hungarorum et provincialium scripta editis notorum*. Viennae. 1775—1777. (Valamennyi Horányira való hivatkozás erre a műre értendő.)

⁸ Weszprémi István: *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia*. Lipsiae. 1774—1778. (Valamennyi Weszprémire való hivatkozás erre a műre értendő.)

⁹ Benkő József: *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae principatus*. Vindobonae, 1778. (Valamennyi Benkő Józsefre való hivatkozás erre a műre értendő.)

István Uram, in Biographia Medicorum Hung. et Transsilv. centuria prima pag. 16.
Azomban Tiszt. Szőke Ferencz Uramnál RSzombatban vagyon egy igen régi kézírás
(meg-lehet, hogy magának Bejthének az írása), mellyben a könyv író maga magát

Beithe Andrásnak nevezi, nem pedig Istvánnak. Le irom ide az egész titulussát azon kézzel írott könyvnek:

Fives könyv, Fivek és Fáknak nevekrül, természetekrül és hasznokrul irattatott és szereztetett ... Beythe András által 1595.

Epigrama ad Lectorem Studiorum Medicinae:

Florifer ut campus renidet fragrantibus herbis,

Indeque apes lactent suavia mella sibi.

Lector amice tibi talem fore crede libellum.

Qui medicamina dat commoditate levi.

Suscipe vultu igitur grato, legitoque in amore

Tali, quo dedimus: sicque valere velis,

Andreas Beythe de Kő, Servus Jesu Ch. crucifixi Distichon ad Zoilum.

Feci quod potui, potui quod Christe dedisti

improba fac melius si potes invidia.

Eddig van a' Titulussa. A' Deák Versek is magától a' Könyv írótól valók világosan. Hogy hogy lehet ez? hanemha két Bejthe volt azon egy időben, egyik István, másik András. De hogy adhattak ki ketten ugyanazon egy esztendőben egy könyvet. Én a nyomtatott munkát nem láthattam Tisztelet. Uram reménylem könnyebben fel találhatja; méltóztassék a dolognak végire járni. NB. Ketten voltak bizonyosan — és András volt István öttse."

A Szombathit nem sokkal megelőző Bod csak Beythe Istvánról tud, a vitatott Füves Könyv írója pedig valóban *Beythe András*, Beythe Istvánnak második (Czyppán Zsófiával kötött) házasságából származó fia¹⁰ [Beythe András: Fives Könyv. Német-Ujvár, 1595. RMK. I. 278.].

Ha végig tekintünk Szombathi munkáin, akár csak ezen az egyen is, azt láthatjuk, hogy Szombathi soha nem elégszik meg egy véletlen talált adattal, hanem kérlelhetetlen nyomozásba kezd, elegendő bizonyíték nélkül soha nem fogad el feltevéseket. Ez eredményezi, hogy ez a munka is — egybevetve a ma pontosnak tartott adatokkal — az esetek kilencven százalékában helytálló. Saját magát is állandóan korrigálja. Buzinkay Mihálynál például ezt olvashatjuk:

„... megholt 1683. esztend. Novemberének 23dik napján. A' minap irtam volt 1684dik esztendőt, mert ugy találtam egy Historiában, de most már bizonyosabb régi jegyzésekből tudom, hogy 1683ban holt meg."

(Bod nem jegyzi fel Buzinkay halálának évét, Szombathi javított évszáma — 1683 — helyes.)

Szombathi nemcsak a magyar származású írókat veszi be Toldalékjába, hanem kultúrtörténetünk olyan alakjait is, akik Magyarországon éltek — legalábbis egy ideig — és dolgoztak is itt. Így került be feljegyzéseibe a nagy cseh pedagógus, Comenius Amos János és a typographus Manskovit is. Szombathinak Comeniusról alkotott véleménye más, nyomtatásban is megjelent munkájából ismert, mégis utalnunk kell ezen kézirat Comenius-jegyzetének legalább egy mondatára, mert Szombathi felvilágosult gondolkodásának bizonyítéka:

„... Tanult ember volt, hanem hogy holmi haszontalan álomlátásokban igen nagyon hitt és egynehányat ki is nyomtattatott: a'többek között a Drabicius látásait ..."

Comenius minden érdemét elismerte, mindig a nagy elődnek kijáró tisztelet és megbecsülés hangján emlékezett róla, de ez nem akadályozta meg abban, hogy hibáit is felismerje. (Nem csak Comeniusnak, de Bonfininek is vétkül róta fel, hogy hitt az álmokban.)

Debreczeni Ember Pál neve mellett csak kisebb életrajzi kiegészítéseket olvashatunk, de a Drégelypalánki Jánossal kapcsolatos feljegyzése bizonyítéka annak, hogy a legkisebb, a mások szemében sokszor lényegtelennek tűnő mozzanat sem kerül el a figyelmét, a másod-kiadásokról is pontos feljegyzései vannak, melyekkel kiegészíti Bod *Athenasát*.

„Drégely Palánki János: Tanula a' S.Pataki Collegiomban. Azután lett Tállyai Pap. Adott ki Deák titulussok alatt holmi Magyar Prédikáziókat.

A' Palatina Katékézise 1667dik esztendőben Kassán. [Conciones in Catechesim Palatinatam. RMK. I. 1055.]

NB. Ez a' munka meg-bővitve ujra ki-adattatott ilyen tituluss alatt:

Via salutis secundum Catechesim Palatinam exposita seu Catechesis concionatoria cui annexa est Catena salutis, una cum Ala Seraphina Orationes

¹⁰ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 1. köt. Bp. 1891. 1035. h.

publicas comprehendente. Editio nova ab Authore recognita aucta et emendata. Debrecini per Johannem Rosnyai.

Ugy tartom, hogy az 1682dik esztendőben nyomtattatott: mert a' könyv írónak tisztességére iratott versek alatt ez az esztendő van feltéve."

Szombathi feltevése helyes, az 1682-es kiadás valóban a második kiadás évszáma [RMK. I. 1278.].

Félegyházi Tamás debreceni prédikátorral kapcsolatban is hasonló jellegű megjegyzést tesz, bár Félegyházi idézett munkájának első kiadásáról ő sem tud:

„Félegyházi Tamás adott világ eleibe Magyar nyelven ilyen tituluss alatt. A* Könyvnek egész titulussa így van:

Az Kereztieni igaz Hitnek Rézeiről való Tanítás Kérdéseckel és feleleteckel ellenuetéseckel és azoknak meg feitesiucl az hiueknek épületekre irottatott és mostan megh öregbittetet Féleg'házi Thamás Debretzeni Praedicator által. Debreczenbe Niomatattatott Rodolphus Hofhalter által. Anno Domini MDLXXX 4°. (nem 1583-ban a'mint Bód Péter írja, hanemha az második

kiadás találna lenni.). [RMK. I. 163., RMK. I. 202, a sem Szombathi, sem Bod Péter által nem említett első kiadás: RMK. I. 152.]

Felvinczi Sándorra vonatkozó rövid életrajzi bejegyzés és a *Haeresiologia* [RMK. II. 1518.], valamint *A Pestisről való rövid beszélgetés ...* Debreczen, 1679. [RMK. I. 1230.] c. munkáinak feljegyzése után Filiczki János következik. Róla Bod ezt írja:

„... Lett volt a' Hazában Bethlen Gábor fejedelem idejében Pataki Professor, a'mellyben menyí ideig élt? előttem nem világos.”¹¹ Szombathinál ezt olvashatjuk:

„Lev. 85. lin. 25. [t. i. Bodnál] Filiczki János lett Pataki Profesorrá 1617dik eszt. a'melly hivatalt mintegy hat esztendőig ditséretessen folytatván, meghólt 1622dik esztendőben, a'melly esztendőben nagy pestis uralkodott Patakon, úgy hogy azon egy esztendőben három Professorok hóltanak ki a' Pataki Collegiomból, tudniillik Szenczi Boros János, Filiczki János és Muraközi Márton.” (Filiczki Szinnyei szerint is 1622-ben halt meg pestisben.)

Gönczi István neve mellett csak kétsoros bejegyzést olvashatunk:

„Lev. 101. lin. 2. NB. editum est opus Visolii per Valentinum Manskovit, 1599. 4°. Meg vagon a' Pataki Bibliothecában.”

Gönczi *Panharmonia*jának Bodnál impressum adatok nélküli jegyzetét egészíti itt ki [RMK. II. 295.].

Horváth Stansith Gergelynél Horányi adataihoz pótol Szombathi, Iratosi Jánosnál Bod hiányos életrajzi adatait egészíti ki. Komáromi Csipkés Györgyre vonatkozó bejegyzése feltűnően rövid: oka ennek nem az érdektelenség, vagy az, hogy nem ismeri Komáromi Csipkést; a hosszabb és komoly tájékozottságról tanúskodó feljegyzését szintén a pataki Nagykönyvtárban találhatjuk meg: Bod 1766-os kiadású *Magyar Athenasának* hátsó két üres oldalára jegyezte fel.¹² Komáromi Csipkést a Bodnál nem szereplő Kopácsi István követi. Ebben a kéziratában Szombathi is rendkívül szűkszavúan, csak életrajzi adatokat közöl róla. A magyarázat itt is hasonló: Kopácsi István munkásságát a *Biographia Professorum* c. munkájában részletesen ismertette.¹³

¹¹ Bod Péter: i. m. 85. l.

¹² Található: Tiszáninneri Egyházkerület Nagykönyvtára, Sárospatak. K. sz. 1280/NN 1125. sz. könyvben.

¹³ Szombathi János: *Historia brevis ill. Collegii Helv. Conf. addit. S. Patakiensis. Pars secunda: exhibens biographia professorum.* Kézirat a Tiszáninneri Egyházkerület Nagykönyvtárában, Sárospatakon. K. sz. 38.

A Bod Péter által szintén nem említett, első bejegyzésében Karkai, későbbi javítása szerint Krakkai Demeterről a következőket írja:

„Született Erdélyben, nevezetét vette úgy látszik Karkótul [!]. Tanult Vittebergában 1587dik esztendőben, azután bejárta Olasz, Német és egyéb országokat. Viszsa jövéen a' Hazában lett S.Pataki Professor 1596dik eszt. tájban. Jeles poéta volt, a'mint bizonyítják az ő Deák Versei, Epigrammái, mellyek kinyomtatnak Vittebergában 1588dik esztendőben.” [RMK. III. 779.]

Keresszegi István neve mellett egyetlen fél mondat olvasható: „nyomt. Várad 1640ben és nem 1630ban.” Bod *Athenasának* 138. oldalán az 1630-as év szerepel *Az keresztyeni hitnek ágazatairól való Preadicatioknak Tar-haza* c. Keresszegi-munka mellett, holott a mű megjelenésének éve valóban 1640. [RMK. I. 708.]

Ahogy már arra utaltam, Szombathi ezen kéziratában nemcsak Bod tévedéseit korrigálja, hiányosságait pótolja: Köpeczi Jánosról írott feljegyzése például Weszprémi István munkájához kapcsolódik:

„Köpeczi János orvos Doktor. Confer. Weszprémi Biographia Medicor. centuria altera part. 178 et 287 pag. NB. Weszprémi Ur úgy írja le, mint Pataki Professort, de valósággal Pataki Professor soha nem volt. Meg tetszik az magából Weszprémi Urból: mert azt írja, hogy Köpeczi János tanult Franekerában és Leidában 1665ben és 1666ban. Ugyan azt erősíti pag. 285. Ugy is van a' dolog, a'mint nálam levő Leidai Dissertatiojából De Cometis [RMK. III. 2342.] világos. Mégis uram Weszprémi Ur azt írja pag. 287. a' Pataki Professor volt Joh. Köpeczi Med. Doctor anno 1665. A' ki pedig 1665ben Franekerában tanult, és 1666ban pedig Leidában; hogy lehetett ugyan az 1665ben Pataki Professor? A' dolog úgy van, hogy Köpeczi Bálint, hasonlóképen Med. Doctor volt Pataki Professor 1665től fogva 1668ig. Köpeczi János pedig Pataki Professor nem volt soha: noha annak írja hibásan Lampe is Hist. Eccl. Hungar. pag. 597.”¹⁴

Lisznyai K[ovács] Pál halála évszámát (1695) kiegészítésként jegyzi fel a Bodnál szereplő életrajzi adatokhoz. A Mádi Jánossal kapcsolatos feljegyzés újabb bizonyítéka annak, hogy semmilyen adat, évszám nem került el Szombathi figyelmét. Bár Mádi művének első kiadása 1761-ben volt, nem 1754-ben, ahogy az előző alapján feltételezte, mégis a feljegyzést Szombathi módszerére rendkívül jellemző volta miatt érdemes idéznünk:

„Mádi János volt úgy tartom, Ketskémén Leányok Tanítója a'kiknek hasznokra adott ki egy kis verses könyvetskét ilyen titulus alatt: Gyermeki elméhez intéztetett Erköltsi Rythmusok etc. Budán 1769. 12°. Ezek gyönyörködtető, szép és hasznos versek. A' könyvetske végén vannak Tavasz, Nyári, Őszi és Téli énekek. Először, úgy itélem, 1754-ben jöttek ki: mert az Elöljáró beszédét így rekeszté bé: Ketskémén, Julius Havának 12dik napján, 1754dik esztendőben. De én az első kiadást nem láttam.”

Monoszlói Andrásnak Bod Péter által említett egy munkája mellett másik kettőről is tud:

„Monoszlói András: Három munkát adott ki a' mennyire tudhatom:

1. Apologia a közönséges keresztyén hit ágazatinac és az Anyaszentegyház bizonyos fő vallásainak oltalma Dávid János felelete ellen, ki ellenzette Telegdi Miklós írását. Nagy-Szombat 1588. 4r. [RMK. I. 224.]
2. De invocatione et veneratione Sanctorum. Nagy-Szombat 1589. 4r. Ezt is Magyarul. [Bodnál ez a munka szerepel. RMK. I. 229.]

¹⁴ Lampe, Friedrich Adolph: *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania. Trajecti ad Rhenum. 1728.*

3. De cultu imaginum. Az idvösségre intő képek tiszteletéről. Nagy—Szombat 1589.” [RMK. I. 230.]

Károlyi bibliafordításának híres nyomdája is bekerült Szombathi Athenasába. Bod Péternél Manskovit sem szerepel, annak ellenére, hogy magyarul jelent meg munkája, bár ez nem eredeti mű, hanem fordítás:

„Manskovit Bálint volt visolyi híres Tipográfus, a’ kit oda Németországból Rákóczi Sigmond és Bátori István urak hozattak a’ Károlyi Gáspár által fordított Bibliának kinyomtatása végett, a’ melly munkát ditséretesen véghez is vitt 1589 és 1590dik esztendőben. De ámbár született Magyar nem vólt, mindazonáltal a’ Magyar nyelvet meglehetősen értette: sőt a’ mi nagyobb, adott is ki egy magától fordított Magyar könyvet ilyen titulus alatt: Index Biblicus, az az Az egész Szent írás könyveinek Rentsere vezérlő mutató és indító laistroma’s a’ t. Visolban Németből Magyarra fordított és nyomtatott Manskovit Bálint által, 1593. 8r. [RMK. I. 275.]

Vagyon ajánlva az Nagyságos Rákóczi Sigmondnak, Thorna Vármegye Fő Ispánnának. Meg van nálam a’ könyv.”

A protestáns egyházi irodalom egyik legkiemelkedőbb, legcsodálatosabb egyénisége volt Szenczi Molnár Albert. Tudjuk, milyen sok területre terjedt ki munkássága — és Szombathi Szenczi Molnár sokoldalú munkásságának kiváló ismerője volt. *Introductio brevis in notitiam librorum et auctorum melioris notae et selectis historiae litterariae capitibus depromta et usibus juventutis scholasticae accomodata* című munkájának *Lingua Hungarica*¹⁵ fejezetében nyelvészeti munkásságáról közölt érdekes megfigyeléseket, de máshol is idézi, utal rá, külön jegyzete is van Szenczi Molnárról. A tárgyalat kéziratunkban olvasható rövid feljegyzésben Benkő Józsefet javítja, valamint Bod Péter adatait egészíti ki:

„Mólnár Albert: a Bód Péter által elől számlált munkákon kívül ki adta a’ Bekecsi Reform. Templom fel szenteltetése alkalmatosságával elmondott prédikációkat, és a’ fel szentelés tzerimoniáit szépen leírta. A’ könyvnek a’ melly már most ritka, titulussa ez: Consecratio templi novi, az az Az ujonnan fel építetett Bekecsi Templomnak Dedikálása és meg-szenteltetésekor ... 1625 Esztendő első napján tétetett praedikatiok. Nyomt. Cassán Schultz Dániel által 1625. eszt. [RMK. I. 546.] Hozzá van adva a’ kassai templom f. szentelése is ilyen titulussal: Dedicatio Regii Sacelli Cassoviensis per. Rev. et Clar. virum Di. Petrum Alvinci etc. [RMK. I. 547.]

NB. Ezen titulust azért irtam le egészben, mert Benkő József 346. p. azt is a’ Mólnár Albert munkájának gondolja lenni, mivel az első levele a’ könyvének ki volt szakadva. A’ nálam lévő könyv egész.”

Nagyari Benedek híres váradi prédikátorra vonatkozó néhány sora után a *Nevetlen könyvek* címszó alatt olyan feljegyzéseket találunk, melyek olvasásakor méltán soroljuk érdemei közé a tudós ember pártatlanságát: a protestáns Szombathi tárgyalgosan, elismeréssel ír a XVI. századi katolikus egyházi prózairodalom nagy alakjáról, Telegdi Miklósról, illetve az általa kiadott műről:

„Nevetlen könyvek:

1. Agendarius, liber continens ritus et caeremonias, quibus in administrandis Sacramentis, benedictionibus et aliis quibusdam Ecclesiasticis functionibus, parochi et alii curati, in Dioecesi et provincia Strigoniensi utuntur. Quibus additae sunt, lingua vernacula, pia et catholicae aliquot exhortationes, ad eos, ... [RMK. I. 204.] Ki adta ezt először Telegdi Miklós akkori Pétsi püspök és az Esztergomi

¹⁵ Tiszáninneri Egyházkerület Nagykönyvtára, Sárospatak. K. sz. 51. és K. sz. 52.

Érsekségnek administratusa 1583dik esztendőben. Vagyon irva részt közt Magyarul, részt közt Deákul. Igen sokat lehet ebből tanulni olytat, a' mit másutt fel nem találna az ember, kivált az akkori időbeli tzeremóniák, innepek tartása, módja felől, a' mint akkor Magyar országban a' Catholica Ekklesia szokása volt. Sőt még az írás és beszéd formájára nézve is. — Meg van nálam ez a ritka könyv. 2. Liturgia Sacrae Coenae. S.Patak. 1658. 8r. Készítették azt Veréczi Ferencz, Medgyesi Pál és Portsalmi János prédikátorok és Tólnai János Pataki Professor, a' mint a' Zempléni Matriculából kinyomozhattam. [RMK. I. 933.] ..."

Nógrádi Mátyásról rövid életrajzot közöl, és egy művét jegyzi fel pótlásként: „Nógrádi Mátyás: Tanult a' S.Pataki Kollegiumban a' hol seniorságot is viselt 1642dik esztendőben. Azután lett Tállyai iskola Mester. Onnan ment a Lejdai Akadémiába. Akadémiákból pedig vissza jöve Pataki Professor 1647dik esztendőben. Ezen hivaltalt mintegy két esztendeig viselvén, lett Debreczeni, azután pedig N. Bajomi pap, és a' Tiszán tul lévő Ekklesiáknak Püspökjök. Meghólt 1680dik esztendőben, hetven esztendőös korában. lin. 30. [t. i. Bod Athenasának 201. oldalán] 3szor adott ki a' Római levélre egy Magyarázatot ilyen titulussal: Epistolae ad Romanos scriptae. Brevis explicatio. Huic accessit Explicatio Orationis Dominicae Quaestionalis. Debreczini, 1651. 8°. Vagyon ajánlva Bornemisza Istvánnak.” [RMK. II. 746.]

Nógrádi Mátyást Otrokocsi Fóris Ferenc követi egy rövid helyesbítő bejegyzéssel („Tanult a' S.Pataki Kollegiumban 1667 előtt. Azután lett Szathmári iskola Mester, Akadémiákból pedig vissza jöven R.Szétsi Pap 'sa't. Meghólt 1718dik esztendőben :nem 1717ben mint Bod Péter Ur írja: ").

Az ellenreformáció kiváló képességű vezéralakjának, Pázmány Péternek talán minden művét ismerte Szombathi, mint kiváló stilsztát nagyra értékelte. Itt a Bod Péternél felsorolt nyolc Pázmány-műhöz feljegyez még kettőt. A néhány soros megjegyzés újabb bizonyítéka annak, hogy alapos kutató módszerrel dolgozott, minden elérhető, igénybevehető könyvet, régi kéziratot áttanulmányozott, így bukkant sokszor eddig ismeretlen adatokra:

„Pázmány Péter: lev. 219. Az itt elől számlált munkáin kívül vagynak ezen munkái is:

1. A Sz. Irásról és az Anyaszentegyházról. Két rövid könyvetskék. Nyomt. Béts 1626. 4°. [RMK. I. 552.] Vagyon ajánlva Böcsületes Bihar Vármegyének.
2. Az mostani új tudományok hamisságáról. 4°. Ezt én a' Rákóczi Sigmond könyveinek Registromából tudom.” [A mostan támadt tudományok hamissága. Grätz, 1605. RMK. I. 398.]

A patakiak által iskolaalapítóként tisztelt Perényi Péter életrajzát írja meg aztán Szombathi, ezt követi Péczeli Imre rövid biográfiája, majd Pósházi Jánosnak, a XVII. századi filozófusnak Descartes tanait cáfoló munkáját jegyzi fel a Bod Péter által említett munkák mellé:

„Pósházi János. Lev. 228. A' könyvei között ki vagyon még ez hagyva: Ars Catholica, vulgo metaphysica. Patakini 1662. 12°. [RMK. II. 999.] ugyan ott lin. 19. Édes Attya volt Pósházi Mihály (<nem pedig Pál:> Pataki Pap. Bizonyos ez Patak város Protocollomából és a' Zempléni Tractus Matriculájából. De Mihálynak nevezi Lampe is Hist. Eccl. Hungariae pag. 597. NB. Legbizonyosabb az inauguralis dissertatiojából, mellyet irt De Legibus etc. Ultraj. 1655. 4° 's dedicalja a' többek közt az Attyának, Pósházi Mihálynak.”

Szombathi kiegészítése és javítása helytálló, s a következő, Rádai Pálra vonatkozó egyetlen soros bejegyzése is pontos:

„Rádai Pál: lev. 229. Meghólt 1733dik esztendőben Május havának 20dik napján.

Bod Péter *Athenasának* 230. oldalához kapcsolódik Szombathi következő kiegészítése:

„Rádéczius Bálint: Lev. 230. Irt a házasságról is egy munkát ilyen titulus alatt: De Matrimonio tractatus, Authore Valentino Radecio. Claudiopoli, Typis Heltanis. Excudebat Joannes R. Makai. 1621. 4°. [RMK. II. 417.] Meg vagy on nálunk.”

Salánki Györgyről írott kiegészítő életrajzi adatok után Bodnak egy újabb tévedését javítja Szombathi: kimutatja a két XVII. századi hitvitázó ellenfélre vonatkozó Bod-feljegyzés ellentmondásos voltát, ugyanis Bod összetéveszti a jezsuita Sámbar Mátyás barokk stílust lealacsonyító vátozatban írt durva vitairatát a vele hasonló stílusban, bár talán színvonalasabb művel polemizáló Vásárhelyi Matkó István munkájával. Bod *Magyar Athenasában* a *Bányász Csákányt* egyként tulajdonítja Vásárhelyi Matkónak és Sámbar Mátyásnak is. Sámbarról ezt olvashatjuk: „Forognak előmost-is holmi apróság könyvetskék az ő neve alatt; a’ mellyből akárki-is igen kevés épületet vehet, hanem-ha mást vagdaló, motskoló formulátskákat tanul, s a’ minémük: Három idvességes kérdés. Fövenyen épült Ház. Bányász Tsákány.”¹⁶ Vásárhelyi Matkóról ezt írja: „Könyvei fordulnak elő ilyen nevezetekkel: ... 2. X ut Tök Könyvnek el tépése, avagy Bányász Tsákány; mellyel ... Sámbar Mátyás nevü tudatlan sár gyuró meg tsákányoztatik K. Vásárhellyi Matkó István Zilahi Pap által, a’ ki Bányásznak nevezetett volt Sámbartól.”¹⁷ [RMK. I. 1072.] A Toldalék így javítja ki ezt a tévedést:

„Sámbar Mátyás: 1666dik s következő esztendőben lakott Patakon és Pósa házi János Professorral szüntelen disputált.

Írása többek közt:

Matkó hazugságainak megtorkolása és Pósa házi motskainak megtapodása. Cass 1687. 8r. [RMK. I. 1056.]

Ott lev 235. lin. 2. [t. i. Bodnál] NB. A Bányász Tsákány nem a’ Sámbar munkája, sőt ellene iratott Vásárhelyi Matkó István által, a’ mint Bod Péter Ur is feljegyi pag. 323.”

A Toldalékok első változatának második része kidolgozatlanabb, szűkszavúbb az egy-egy szerzőre vonatkozó jegyzetanyag is. Sárkány Dávid életrajzi adatainál például csak saját korábbi feljegyzését javítja Szombathi (... megholt 1762dik esztendőben Septembernek 18dik napján. <A’ minap irtam 1763dik esztendőt, mások után, de azólta kezembe akadt bizonyos Miskolczi levél, mellyben halála a’ Kollegiumnak hírü adatott. Abból bizonyosodhatok halála felől>). Siderius Jánosról és Skalik Pálról csak rövid életrajzi kiegészítéseket találunk, Somosi Petkónak az *Igazi és tökéletes boldogságra vezető ut* c. munkájához [RMK. I. 913.] pedig némi tartalmi ismertetést fűz.

A Stöckel Lénárttal kapcsolatos feljegyzése sem közöl ugyan semmi újat Bod anyagához viszonyítva, mégis érdemes megemlítenünk, pusztán azért, mert szépen illusztrálja Szombathi pontosságát, megbízhatóságát, minden kis, sokszor elhanyagolhatónak látszó megjegyzésre is kiterjedő figyelmét. Stöckelről Bod ezt írja: „... hivatott 1538dik esztendőben a’ Bartfai Oskola igazgatására és tanítására, a’ mellyben serényen szolgált 1560-dik esztendeig mellyben hetedik napján Sz. Iván Havának megholt, hatvan napokkal az után, hogy Luther e’ Világból ki mult Islébiában.”¹⁸ A *Toldalékban* ezt olvashatjuk:

¹⁶ Bod Péter: i. m. 235. l.

¹⁷ Bod Péter: i. m. 323. l.

¹⁸ Bod Péter: i. m. 248. l.

„Stöckelius Lénárt lev. 248. Azt írja felőle Bód Péter, hogy megholt 1560ban hatvan napokkal azután, hogy Luther e világból ki mult Islébiában. — Mit akar ezzel mondani, épen nem értem: mert hiszen Luther Márton megholt 1546dik esztendőben. Ugy tartom ezért, hogy Melankton Philipet akarta írni”

Bodnak a Luther halálára való hivatkozása téves, hiszen ő valóban 1546. február 18-án halt meg, valószínűleg Bod is az 1560. április 19-én meghalt Melanchthonra gondolt.

Még itt, a *Tóldalék* első változatában olvashatjuk a Szathmári Paksi Mihályra és Szathmári Ötvös Istvánra vonatkozó biográfiai jegyzeteket, majd Szepsi Korocz Györgyről és Técsi István váradi prédikátorról ír rövid néhány sorban, Thoraconymus Mátyás névváltoztatását is megemlíti futólag, majd a puritanizmus magyarországi nagy képviselőjéről, Tolnai Dali Jánosról emlékezik meg hosszabban. Mivel a jegyzet lényegileg megegyezik a volt pataki tanárok életrajzát feldolgozó *Biographia professorum* című¹⁹ Szombathi-munka részletes Tolnai Dali János életút-ismertetésével, szükségtelen itt idéznünk. Érdemes viszont a Bod Péternél egészen hiányos adatokkal szereplő Tolnai Istvánra vonatkozó feljegyzést megemlítenünk:

„Tólnai István. Lev. 296. Édes Attya volt ugyan Tólnai István a Veszprémi Tractusnak Esperestje. Tanult S.Patakon, azután lett Bodrogereszturi iskola Mester, onnan ment Akadémiákba. Viszsa jövéen a' Hazába lett Tarczali Káplán; azután 1623dik esztendőben Pataki Professor, melly hivatalt három esztendeig nagy haszonnal folytatott, és az elpusztult oskolát ujra helyre állította. Le téven ezen hivatalt, 1626dik esztendőben lett Rákóczi György urnak udvari Papja, 's nem sokára a' Zempléni Tractusnak Notarius. Minekutána pedig Rákóczi György Erdélyi fejedelemségre vitetett, lett a' S.Pataki Ekklesiában első Pap 1632ben, melly hivatalában meg is holt 1642dik esztendőben Áprilisknak 10dik napján. Sokat ellenkezett Pap korában Tólnai Jánossal a' Professorral: mert a' két Tólnai egymást épen nem szenyvedhette. Magyarra fordította a' Vitebergai Akadémiának 'sa't. [RMK. I. 617.]

Tólnai F. Istvánnál a *Λόγος λογικός* etc. Franek. 1659. [RMK. III. 2057] művét írja be pótlólag a Bodnál szereplő két munka mellé, Tolnai Fabriczius Tamásról rövid életrajzi kiegészítést olvashatunk, majd Tolnai Ferenc következik:

„Tólnai Ferencz külső országon laktában adott ki egy munkát, illy titulus alatt; Hungaria, cuius Antiquitates et Statum Praeside Paulo Hachenberg proposuit Franciscus Tolnay de Geolnye, Nob. Hungarus. Heidelberg, 1675. 4°. [RMK. III. 2702.] A munka nálam megvan; de az író felől többet nem tudok.”

A *Tóldalék* első változatában még egy említésre méltó feljegyzés szerepel, az idősebb Csécsi Jánosé, aki a Tsétsi névforma miatt került a felsorolás végére:

„Tsétsi János: a' leg öregebb. Lev. 311. Született 1650dik esztendőben Szakály nevű helységben Abauj megyében. Tanult S.Patakon és Fejérváron az ott bujdosó Pataki Kollegiumban. 1682dik esztendőben ment Ultrajectomba, a'hol Witsius, Maastricht és egyéb hires Tanítók alatt magát szorgalmasan viselte, ott létében, 1684dik esztendőben Kapósi Sámuellel együtt sokat dolgozott a' Tótfalusi Kis Miklós által ki nyomtatott Magyar Biblia körül. Viszsa jöven a Hazába 1686dik esztendőben lett a' Pataki Kollegiumnak a Professora, és annak kül. bujdosásaiban 's egyéb bajaiban 23 esztendőnk alatt hűséges Attya volt. Meg holt 1708dik esztendőben Májusnak 14dik napján, életének 58dik esztendejében. Tanult

¹⁹ Szombathi János: *Historia brevis ill. Collegii S. Patakiensis. Pars secunda.* Sárospatak. K.sz. 38. (Id. előbb) Külön jegyzete Tolnai Dali Jánosról: kéziratban szintén Sárospatakon, k. sz. K. 373. sz. könyv végén.

és igen szorgalmatos ember volt, a' ki a' maga tanítványainak tanított Theológiát, Physicát, 'Sido nyelvet, Magyar grammaticát, Historiát, Politicát 's egyebet. Az ő Magyar Orthographiája kijött Lötsén 1708dik esztendőben <: nem 1705ben mint írja Horányi Ur:>. Nem keveset dolgozott Páriz Pápai Ferencz Dictionariuma körül is, melyet véle közlött 1705dik esztendőben az említett neves író. Hasonlóképpen közölt vele 1707dik esztendőben Debreczeni Ember Pál is a' maga Historiáját, melyet a' M. és Erdély országi Rfta Ecclesiákról irt. Ennek fia volt iffj. Tsétsi János, Pataki Professor."

Gyakorlatilag itt be is fejeződik a *Tóldalék* első változata, hiszen a Csécsi Jánost követő néhány sor már csak egészen rövid, kevésbé lényeges életrajzi adatokat közöl Csuzi Cseh Jakabról, Csuzi Cseh Jánosról, Csanaki Mátéről és Czeglédi Ferencről.

A *Continuatio*, a *Tóldalék* kiegészítő, rövidebb része következik ezután, mely szolgáltat ugyan fontos új adatokat is, de részben csak egy pontosabb betűrendbe szedett felsorolását adja meg azoknak a szerzőknek, akikkel foglalkozott — vagy a későbbiekben kíván foglalkozni — Szombathi. A *Continuatio* első kiegészítése — 1. számmal jelölve — Dávid Ferencre vonatkozik.

„Lev. 60. Azokon kívül, melyeket előlszámlál Bód Péter Ur és Benkő József Ur Tansylv. Tom. 2. pag. 354. vagynak ezen munkái is:

1. Confutatio Responsionis Faistinae. Itt Faustus Socinussal vetélkedik a' Christus imadatása felől.

2. Tractatus de Dualitate. Itt pedig Blandrata Györgyel veszekedik ugyan azon kérdésre nézve. Ezen két munkái kijöttek ... Defensio Francisci Davidis in negotio de non invocando Jesu Christo in precibus. 8°. [RMK. II. 168.] A kinyomtatásnak helye s' esztendeje fel nem tétetik, de az előljáró beszédből úgy tetszik, hogy 1579ben jött ki v. azután tsak hamar. Megvagyon nálunk a' könyv."

Dávid Ferenc után Huszár Gállal foglalkozik szerzőnk, de a *Palatina Catechesis*-ével kapcsolatos feljegyzését többször javította, nehezen olvasható itt a kézirat néhány sora. Illyésházi Gáspárról is röviden emlékezik meg, de a jegyzet rövidsége ellenére is lényeges, hiszen Bod egyáltalán nem ismerte Illyésházit:

„Vólt Trencsén, Liptó és Arva Vármegyéknek főispánya. Származott az Illyésházi Grófi familiából, a'mellyből való volt a Palatinus Illyés Házi István is. Magyarra fordította Beust Joachimnak egy munkáját, melyet az ő halála után Laskai János nyomtattatott ki ilyen titulus alatt: Kézben viselő Könyv a' jó és bódog kimulásnak mesterségéről. Debreczenben 1639. 8°. Meg vagyon nálam. [RMK. I. 689.]

Kecskeméti C. János a következő olyan szerző, akiről több és pontosabb ismerete van Szombathinak, mint Bodnak. *Tóldalék*jában a két Kecskeméti János körüli félreértéseket igyekszik tisztázni; a *Magyar Athenas* Kecskeméti A. Jánossal kapcsolatos tévedését javítja:²⁰

„Ketskeméti C. János: a' ki vólt először Tokai Káplán, azután Kállai, végre pedig Ungvári Pap, és egyszersmind Esperest. Ez irott ünnepi prédikációkat, nem Ketskeméti Alexi János,¹ melyek ki jöttek ilyen titulus alatt: „Három fű és nevezetes esztendő's Innepekre való Praedikatiok, ugymint Karácsonyra, Husvétra és Pünkösztre. Irattattanak Ketskeméti János Kállai Praedikator által. Nyomt. Debrecz. 1615. 8°. [RMK. I. 455.] azután egynehány predikációkkal megbővitve kinyomtatott Debrecz. 1624. 8°. [RMK. I. 536.] Vagyon ajánlva nemes Lórántfi Urnak. Nálam az utolsó nyomatása van. — Bód Péter Ur ezt a kettőt egynek tette; de hogy két különböző ember volt <:noha egy időben éltek:>

²⁰ Bod Péter: i. m. 141. l.

világos ezen könyvek titulusából és előljáróbeszédéből; 's tsak abbul is, a'miket meg jegyez ezen két Ketskeméti felől Lampe Hist. Eccl. Hung. Pag. 588. 597. 603. Sőt abban az időben volt egy harmadik Ketskeméti János is, Fejérvári Pap. Vid. Lampe pag. 744."

A Keserüi Dajka Jánosra és Komjáti Benedekre vonatkozó jegyzet után már egyszer említett nevekkal találkozunk újra, aztán Melotai Nyilas Istvánnal kapcsolatban egészíti ki röviden az *Athenast*:

„Lev. 174. 175. Az itt elől számláltakon kívül adott ki egy közönséges Papi gyűlés alkalmatosságával egy munkátskát illy titulus alatt: Assertiones Verae, oppositae Pontificorum etc. Debreczini. 1615. 4°. [RMK. II. 361.]”

Utaltunk már rá, hogy Szombathi fő érdeme a történetírói-filológus pontosság. Tárgyilagosan, bizonyítékokra építve, forrásait megjelölve ír. Nem fogad el olyan adatokat, melyeknek pontosságáról nincs meggyőződve, amit nem látott maga is. Ha fel is jegyez néhol egy-egy mások által látott-hallott adatot, nem tekinti azt sohasem biztos ténynek, míg önmaga nem győződik meg helyes avagy hibás voltáról. Ilyen jellegű Ozorai Imrével kapcsolatos néhány sora is:

„Ozorai Imre. Lev. 208. Adott ki egy bizonyos munkát De Christo et Antichristo. 8°. [RMK. I. 5.] Többet ezen könyvről nem tudok; mivel nem láthattam soha. Azt is hogy jött ki Ozorainak ilyen munkája, a' Rákóczi Sigmond könyveinek Registromából tudom.”

Patai Istvánra és Pécsi Lukácsra vonatkozó sorok után olyan problémát igyekszik tisztázni Szombathi, mely nem csak Bod Péternél, de sokkal későbbi szakirodalomban sem egészen világos. A *Magyar irodalmi lexikon* Séllyei Balog Istvánról ezt írja: „Életrajzi adatait a kézikönyvek többsége is összekeveri Séllyei M. István ref. püspök életrajzi adataival.”²¹ — s hogy ez valóban így van, annak bizonyítéka az említett lexikon két idevágó címszava is, ugyanis születési évnek Séllyei M. Istvánnál 1627-et ad meg, Séllyei Balognál pedig „1627 körül”-t. Egyébként itt a két életrajz vitás adatai — ezen egy pont, a születési év kivételével — már tisztázottak. Szombathi idevágó jegyzeteiben ezt írja:

„Séllyei Balog István: volt először Huszti Prédikátor és Máramarosi Esperest, azután 2dik Rákóczi György Fejedelem Papja 'sa't. Munkáit jól előlszámlálta Wespzprémi Ur Biogr. Medic. Centur. alt. Part. post. p. 33. 34. hanem, a'melly Oratiót említ a' 4dik szám alatt pg. 35 már az oda nem tartozik: mert az nemennek a Séllyeinek a' munkája. Tudniillik különbözik Séllyei Balog Istvántól.”

„Séllyei M. István: a'mint iratik világosan a' Pataki Collegiumnak régi Matriculájában. Ez a Séllyei M. István született 1627dik esztendőben. Tanult a' többek közt S.Patakon. Pataki Diákká lett 1650ben, azután a' Deákok között Seniorrá 1653ban. Patakrul vitetett a' Pápai iskola Mesterségre, onnan ment külső országokra, Akadémiákba. Viszsa jöven a' Hazában lett ugyan tsak Pápai Prédikátor és idő jártával Dunán tul való Superattendens. 1675ben több Prédikátorokkal együtt a' Neápolyi Gallyákra küldetett a'honnan kiszabadulván egy darabig Tigurumban mulatott, a'hol a képét is kifestették, és szép alatta való versekkel megtisztelték 1676ban. Volt akkor 49 esztendő. <:Vid. Wespzprémi loc. cit. pag. 30. 31.:> Viszsa jött Magyarországra 1678dik esztendőben és lett ujra Pápai Prédikátor. Meghólt 1692ben életének 65dik esztendejében. És ez írta már Tigurumban azon Oratio Valedictoriát melyet említ Wespzprémi Ur <:loco cit. 35. p:). NB. Ezt a' különböző két személyt össze zavarta és egynek tette Bód Péter, Benkő József és Wespzprémi Ur is, hanem hogy Wespzprémi Ur a' hibát észre

²¹ Magyar irodalmi lexikon. Főszerk.: Benedek Marcell. 3. köt. Bp. 1965. 52—53. p.

vette és megvallotta (: loco cit. p. 35:) de meg-jobbitani el-mulatta. Hogy pedig két különböző személy volt meg tetszik tsak onnan is: m. Séllyei Balog István már 1646ban Máramarosi Esperest volt (: vid. Lampe Hist. Eccl. Hung. p. 422:) Séllyei M. István pedig született 1627ben és mikor Gállyákról ki szabadult és Tigurumban mulatott 1676ban volt 49 esztendő, a'mint a' képe alatt való irás bizonyítja. Ha már ő lett volna a' Máramarosi Esperest is, tehát 19 esztendő korában kellett volna néki Esperestnek és a Szathmár Németi Gyűlés követjének lenni, a' melly képtelenség. — De ezt csálhatatlan világosra hozza a' Pataki Colleg. Matriculája, a'mellyet említettem. E' szerint már Lampéban is a' Dunántul való Püspökök Registromába ezen Séllyei M. Istvánt kell érteni, a' Máramarosi Esperestek Rendébe pedig Séllyei Balog Istvánt."

Szombathi világos tényekkel támasztja alá elődeinek tévedéseit, valóban a Séllyei M. adatait a pataki collegium anyakönyvével bizonyító érvelése helytálló, és további bizonyítéka Szombathi adatainak, hogy Séllyei Balog már 1629-ben a debreceni collegium beiratkozott diákja volt²² — minden jel arra mutat tehát, hogy jóval 1627 előtt született.

Röviden utal ugyan Szendrey Ferencre, Székely Istvánra és Szilágyi Benjáminra is, de a következő említésre méltó jegyzetét Szkhárosi Horvát Andrásról olvashatjuk: „Szkhárosi N. N. Kereszt nevét nem tudhatom. Egy volt a Magyarországi Reformátorok közzül, és a' mint itélem Tállyai Pap 1542 's következő esztendőekben. Tsudálkozom, hogy a' Historicusok nem emlékeznek róla. Jeles elméjü és szép tudományu ember volt, a'mint munkáinak maradványai mutatják. Én három kis részre akadtam. Egy vagyon a kül.-kül. féle ditséreték közt, melly így kezdődik: Semmit ne bánkódjál Christus szent serege [Szkhárosi Horvát: I. Vigasztaló ének.], a vers fejében Skharosinus. A kettő pedig kinyomtatott több énekkel, együtt Bártfán, Debreczenben 's egyebütt, újra kinyomtatta pedig Mólnár Albert 1618ban a Scultetus Ábrahám Magyarra fordított Jubileumi Esztendei Prédikációja után. [RMK. I. 482.] A' Vallásban bé tsuzott babonákat kívánja különösen előladni mind a kettőben. Igen gyönyörűséges énekek ezek, és olly dolgok jegyeztetnek fel benne, mellyeket másunnan nehezen tudna az ember. Egyik így kezdődik: Szánnyd Ur Isten a' te népednek ilyen nagy romlását [Szkhárosi Horvát: VI. Az istennek irgalmasságáról.] ... A másik így kezdődik: Siess keresztyénség, gondolly jól igyedről." [Szkhárosi Horvát: IV. Kétféle hitről.] ...

A *Tóldalék* második része ugyan túllép az elsőn, hisz ott az utolsó adatok Czegeledi (Tzegeledi) Ferencre vonatkoznak, de részletesen kidolgozott címszó a *Tóldalék* continuatiójában is csak néhány van a T betű után, többnyire egy-egy soros utalásokat olvashatunk csak a nevek mellett (például Varju Istvánnál és Vásárhelyi Mózesnél), vagy rövid pótlást Bod anyagához (pl. Wásonyi Mártonnál a *Boldog emlékezetű Kortholt Christian sulyos papi terhe*, Jena, 1726. c. fordítás bejegyzése). E néhány lényegtelen adat mellett van még négy érdekes, említésre méltó jegyzete itt Szombathinak, melyek csak részben illeszkednek az eddigi viszonylag pontos betűrendbe: az Udvarhelyi Péterre és Vizaknai Gergelyre vonatkozó adatok mellett szerzőnk itt közli ismereteit Szegedi Gergelyről és Diószegi K. Istvánról. Udvarhelyi Péterről ezt írja:

„Ki adta Diest Henricnek egy munkáját illy titulus alatt: Öt sima kövekkel elkészített Dávid parittyája, az az a' Keresztyéni vallás igasságának megállatása tulajdon, tsak a' Keresztyén vallásnak öt ágazataiból, az igaz Anyaszentegházra ingerkedő Góliátok ellen 'sa't. Mellyet készített Diest Henric. Most pedig

²² Thury Etele: Iskolatörténeti adattár. Pápa, 1908.

Magyar nyelven tolmátslott Udvarhelyi Péter. Nyomt. 1661. 12°. [RMK. I. 975.] NB. Ezen Dávid parittyája nevű könyvetske felől azt írja Bód Péter Ur <p. 330.> hogy fordította Uzoni Balás. Én az Uzoni Balás fordítását nem láttam; de az Udvarhelyi Péterét soká forgattam és olvastam. Ugy vélem ezért, hogy mind a ketten lefordították és kiadták ...”

Helyes itt Bod Péter és Szombathi jegyzete is, hiszen valóban lefordította a kérdéses munkát Udvarhelyi Péter is, Uzoni Balázs is [RMK. I. 930.], sőt Szoboszlai Miklós is [RMK. I. 802.], de erről az 1648-as debreceni kiadásról egyikőjük sem tudott. Vízaknai Gergelyre vonatkozó rövid, két soros jegyzetében Bod Péter hiányos adatait igyekszik pótolni Szombathi, bár lényegében ő sem tud többet Vízaknairól, mint Bod: „Lev. 329. Botsátott ki egy munkát Az Keresztyéni Tudományról. 12°. — Erről többet nem tudok, a’ titulussát is csak a’ Rákóczi Sigmond könyveinek Catalogussából tudom.” [RMK. I. 273.]

Szegedi Gergelynél feljegyzi azt a művet, melynek az RMK. III. 444. adatai szerint már csak egy példánya volt ismeretes a kötet összeállítói előtt:

„Szegedi Gergely: Szép Deák és a’ Historiákban jártas ’s bölts ember volt. Munkája: Epistola ad Illustrissimum ac Magnificum Dominum D. Petrum Petrouuit. Scripta a Gregorio Zegedino. Witten. 1557. 8°. ...”

S végül az utolsó bejegyzés:

„Diószegi K. István: Prédikációi illy titulus alatt: Kiosztatott Talentom, az az olyan idvességes Magyar Prédikációk, melyekben az hibás vallás megczáfoltatik, az igaz vallás értelmesen leiratik. melyeket prédikációkból vett ’s ki bocsátott Diószegi K. István S. I. M. D. H. P. Debrecz. 1679. 4°. [RMK. I. 1230.] Tanult a Váradi és Debreczeni iskolákban. Onnan ment külső országokba, nevezetesen Belgiomba 1664dik esztendő tájban. Visszajöve a’ Hazába lett Debreczeni Professor, melly hivatalt 2 esztendeig viselte azután lett a maga Hazájában, Diószegen Prédikátor.”

Ezzel a pótló jegyzettel fejeződik be Szombathi *Tóldalékja*. Láthatjuk, hogy nem tervezett egy nagy koncepciójú munkát, nem akarta kiadni újra Bod művét. Ezekből a feljegyzésekből világosan kitűnik, hogy vitathatatlanul nagy lexikális tudással, magasfokú olvasottsággal, széleskörű irodalomtörténeti tájékozottsággal rendelkezett, élt a pataki könyvtár adta gazdag lehetőségekkel. Elismerésre méltó tény, hogy Bod Péter adatait (és másokét is!) oly sok helyen tudta helyesen kiegészíteni vagy javítani.

Munkássága széleskörű, sokoldalú volt. Talán éppen ebben rejlett hibája: kutatásai oly sok irányba ágaztak el, hogy ha erejét a tudomány egy ágának művelésére összegezte volna, akkor ma kevesebb, de minden bizonnyal még értékesebb mű őrizné nevét. Képességei megvoltak ehhez: hiszen a korabeli viszonyok között is végtelen pontos és megbízható adatgyűjtést végzett. Semmi nem kerülte el figyelmét, olvasás közben állandóan feljegyezte észrevételeit; ennek eredményét megtaláljuk a sárospataki Nagykönyvtár Szombathi korában már meglévő anyagának számos darabján, hiszen sokszor magának az olvasott könyvnek üres oldalaira, a lapszélekre írta be megfigyeléseit, javításait, melyek egyik helyen életrajzi, máshol bibliográfiai jellegűek, vagy mindkettő együtt. Nemcsak önálló munkái, de ezek a könyvbéli bejegyzések is elismerésben részesültek irodalmunk akkori vezéralakjaitól. Kazinczi így ír erről: „... egész életét olvasásban ’s tanításban töltötte, ’s leginkább a’ Magyar országi Világi ’s Egyházi történetek tudományának élt. A’ köz Bibliotékának nehezen van valamely e’ tárgyra tartozó könyve, mellynek vagy széleit vagy fejéren hagyott leveleit a’ maga igazításaival s bejegyzéseivel be ne tarkította volna, melly vétek ugyan, de midőn illy készületű férfijutól jó, dicséretes és hasznos vétek”²³

²³ Tudományos Gyűjtemény. 1824. XI. köt. 58. l.

JÁNOS SZOMBATHI: ANHANG ZU „MAGYAR ATHENAS”
(ZUSAMMENFASSUNG)

János Szombathi (1749—1823) war Professor und 40 Jahre lang Bibliothekar des Kollegiums zu Sárospatak. Seine vielseitige Tätigkeit erstreckte sich auf die Gebiete der Literatur, der Geschichte, der Völkerkunde, der Numismatik, der Sprachwissenschaft u. s. w.; auch schrieb er die noch heute brauchbare Geschichte des Kollegiums. Eine hervorragende Rolle kommt ihm in der Entwicklung der Bibliothek des Kollegiums zu, vor allem infolge seiner Sammlertätigkeit des alten ungarischen Schrifttums.

Sein in Handschrift erhaltener „Anhang” zu Peter Bod's *Magyar Athenas* (erschieden im Jahre 1766:) war ancheinend nicht für die Veröffentlichung, vielmehr zum eigenen Gebrauch bestimmt. Szombathi erwähnt in seinem „Anhang” jene Schriftsteller, Geschichtsschreiber und hervorragende Persönlichkeiten der Kulturgeschichte, die bei Bod gar nicht, oder nur mit lückenhaften, vielleicht falschen biographischen und bibliographischen Angaben vorkommen.

In der ersten Hälfte der in zwei Teilen gegliederten Handschrift werden sechzig Autoren und vier anonyme Bücher genannt; in dem zweiten Teil sind noch sechsundzwanzig weitere Notizen hinzugefügt.

Seine Mitteilungen sind zuverlässig; die sich auf einzelne Autoren beziehenden Daten, die Korrekturen der Angaben von Bod, sind mit wenigen Ausnahmen noch heute massgebend.

Die Handschrift ist im Besitz der Bibliothek des Reformierten Kirchendistrikts diesseits der Theiss, in Sárospatak. (:Katalognummer: Kt 4369/11:).